

วัฒนธรรม

๑. ความหมายของวัฒนธรรม

คำว่า "วัฒนธรรม" มีใช้เป็นครั้งแรกในประเทศไทย เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๓ โดยปรากฏเป็นหลักฐานในการประกาศใช้พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรม พุทธศักราช ๒๔๘๓ ซึ่งการบัญญัติคำว่า "วัฒนธรรม" ขึ้นใช้นี้ มีความมุ่งหมายเพื่อจะให้เป็นคำเทียบเท่ากับคำว่า "Culture" ในภาษาอังกฤษ อีกนัยหนึ่งคือ คำว่า "วัฒนธรรม" ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า "Culture" ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า "Colere"

สำหรับคำว่า "วัฒนธรรม" ที่เป็นคำภาษาไทยนั้น มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีผสมภาษาสันสกฤต กล่าวคือ คำว่า "วัฒนธรรม" แยกออกได้เป็น ๒ คำ คือ (๑) วัฒน ซึ่งเป็นภาษาบาลี แปลว่า ความเจริญ ความงอกงาม และ (๒) ธรรม ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า คุณความดี (นอกจากนี้ ในภาษาบาลียังเขียนได้ว่า ธรรม) ซึ่งเมื่อนำทั้ง ๒ คำมารวมกันจึงมีความหมายว่า "คุณความดีที่ทำให้เจริญ ที่ทำให้งอกงาม" (ประยงค์ สุวรรณบุบผา, ๒๕๓๗: ๑๗๓)

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ (๒๕๓๙: ๗๕๗) นิยามว่า "วัฒนธรรม คือ สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ และวิถีชีวิตของหมู่คณะ"

พระราชบัญญัติวัฒนธรรม พุทธศักราช ๒๕๔๕ ได้บัญญัติให้ "วัฒนธรรม หมายความว่า ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรม อันดีของประชาชน" (มาตรา ๔) นอกจากนี้ ได้มีการบัญญัติถึงวัฒนธรรมซึ่งบุคคลจะต้องปฏิบัติตาม ความว่า "บุคคลทุกคนมีหน้าที่ปฏิบัติตามวัฒนธรรมแห่งชาติ และต้องผดุงส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าของชาติ โดยรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมตามประเพณีอันดีงาม และช่วยกันปรับปรุงทำนุบำรุงให้ดียิ่งขึ้นตามกาลสมัย" (มาตรา ๕)

นอกจากนี้ ในมาตรา ๖ ของพระราชบัญญัติดังกล่าวได้บัญญัติว่า "วัฒนธรรมซึ่งบุคคลจักต้องปฏิบัติตาม นอกจากจะได้อำหนด ไว้โดยพระราชบัญญัติแล้ว ให้กำหนดโดยพระราชกฤษฎีกาได้ในกรณีดังต่อไปนี้"

๑. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการแต่งกาย จรรยาและมารยาท ในที่สาธารณสถานหรือที่ปรากฏแก่สาธารณชน
๒. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการปฏิบัติตนและการปฏิบัติต่อบ้านเรือน
๓. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการประพาดดินอันเป็นทางนำมา ซึ่งเกียรติของชาติไทย และพระพุทธรูปศาสนา

๔. ความมีสมรรถภาพและมารยาทเกี่ยวกับวิธีดำเนินงานอาชีพ
๕. ความเจริญงอกงามแห่งจิตใจและศีลธรรมของประชาชน
๖. ความเจริญก้าวหน้าในทางวรรณกรรมและศิลปกรรม
๗. ความนิยมไทย”

พระยาอนุนามานราชชน (๒๕๓๒: ๔๕ - ๔๘) บุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมระดับโลก ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ ขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ได้ให้นิยามว่า “วัฒนธรรม” คือ

คือ สิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม ถ้ายทอดกันไว้ เอาอย่างกันได้

คือ ผลิตผลของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณีกันมา

คือความรู้สึกรู้สึก ความคิดเห็น ความประพฤติ และกิริยาอาการ หรือการกระทำใดๆ ของมนุษย์ใน ส่วนรวมลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบ ประเพณี เป็นต้น

คือ มรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม เป็นผลิตผลของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณีกันมา

นอกจากนี้ พระยาอนุนามานราชชน ได้อธิบายถึงเนื้อหา ประเภทของวัฒนธรรม ลักษณะความเจริญแห่งวัฒนธรรม ระยะแห่งการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม และเหตุแห่งความเจริญทางวัฒนธรรม สรุปได้ดังนี้

• ประเภทของวัฒนธรรม

พระยาอนุนามานราชชน (๒๕๓๒: ๕๐) ได้จำแนกประเภทของวัฒนธรรมออกเป็น

๑. วัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพเพื่อให้ได้อยู่ดีกินดีมีความสุขสบายในการครองชีพ ได้แก่ สิ่งจำเป็นเบื้องต้นในชีวิต ๔ อย่างและสิ่งอื่นๆ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ ยานพาหนะ ตลอดจนเครื่องอาวุธยุทธโศปกรณ์เครื่องป้องกันตัว
๒. วัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นสิ่งที่ทำให้ปัญญาและจิตใจมีความเจริญงอกงาม ได้แก่ การศึกษา วิชา ความรู้อันบำรุงความคิดทางปัญญา ศาสนา จรรยา ศิลปะ และวรรณคดี กฎหมายและระเบียบประเพณี ซึ่งส่งเสริมความรู้สึกทางจิตใจให้งอกงามหรือสบายใจ

• ลักษณะความเจริญแห่งวัฒนธรรม

พระยาอนุนามราชชน (๒๕๓๒: ๕๓) ได้อธิบายลักษณะความเจริญของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

๑. ต้องมีการสั่งสม และการสืบต่อ ตกทอดกันไปไม่ขาดตอนมีมรดกแห่งสังคมอันเกิดจากผลิตผลของสังคมที่สร้างสมไว้
๒. ต้องมีแปลกมีใหม่มาเพิ่มเติมของเดิมให้เข้ากันได้
๓. ต้องส่งเสริมเพื่อให้แพร่หลายไปในหมู่ของตนและตลอดไปถึงชนหมู่อื่นด้วย
๔. ต้องปรับปรุงและแก้ไขให้เหมาะกับสภาพแวดล้อม และสภาพของเหตุการณ์

• การที่วัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไปได้นั้นมี ๔ ระยะ คือ

๑. เปลี่ยนไปเล็กน้อย
๒. เกิดจากค้นพบสิ่งใหม่ๆ (Discovery) หรือประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ ขึ้น (Invention) สภาพภาวะเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมจึงเปลี่ยนไป
๓. มีคู่แข่งขึ้น เช่น เกรียนไปไม่ได้ รถไปได้
๔. การยืมวัฒนธรรมอื่นเข้ามา (Cultural Borrowing)

• เหตุแห่งความเจริญทางวัฒนธรรม

๑. การสะสม ต้องรับมรดกที่บรรพบุรุษมอบไว้ให้
๒. การปรับปรุง ถ้าหมดสมัยแล้วก็ต้องเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ สิ่งที่เป็นมาในอดีต (ทั้งฝ่ายนามธรรมด้วย) ที่ใช้ได้ก็ปรับปรุงให้เข้ากับสมัยปัจจุบัน
๓. การถ่ายทอด ต้องสืบต่อให้คนรุ่นหลัง ต้องเผยแพร่สั่งสอนกัน การจะทำให้วัฒนธรรมเจริญยั่งยืนนั้น เราต้องรักษาวัฒนธรรมมรดกตกทอดและปรับปรุงอดีตให้เหมาะสมกับปัจจุบัน

๒. ความหมายของประเพณี

คำว่าประเพณีสามารถนิยามได้ดังนี้

๑. ประเพณี มีความหมายรวมถึง แบบความเชื่อ ความคิด การกระทำ ค่านิยม ทัศนคติ ศิลธรรม จารีต ระเบียบ แบบแผน และวิธีการกระทำสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนถึงการประกอบพิธีกรรมในโอกาสต่าง ๆ ที่กระทำกันมาแต่ใน อดีต ลักษณะสำคัญของประเพณี คือ เป็นสิ่งที่ปฏิบัติเชื่อถือมานานจนกลายเป็นแบบอย่างความคิด หรือการ กระทำที่สืบต่อกันมา และยังมีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน

๒. ประเพณีเกิดจากความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศ และ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยไม่ทราบสาเหตุต่าง ๆ ฉะนั้น ประเพณี คือ ความประพฤติดของคนส่วนรวมที่ถือกัน เป็นธรรมเนียม หรือ เป็นระเบียบแบบแผน และสืบต่อกันมาจนเป็นพิมพ์เดียวกัน และยังคงอยู่ได้ก็เพราะมี สิ่งใหม่เข้ามาช่วยเสริม สร้างสิ่งเก่าอยู่เสมอ และกลมกลืนเข้ากันได้ดี

๓. ประเพณี คือ ระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติที่เห็นว่าดีกว่า ถูกต้องกว่า หรือเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ใน สังคมและมีการปฏิบัติสืบต่อกันมา

๔. ประเพณี คือ ความประพฤติที่สืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในหมู่คณะ เป็นนิสัยสังคม ซึ่ง เกิดขึ้นจากการที่ต้องเอาอย่างบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตน หากจะกล่าวถึงประเพณีไทยก็หมายถึง นิสัยสังคม ของคนไทยซึ่งได้รับมรดกตกทอดมาแต่ดั้งเดิมและมองเห็นได้ในทุกภาคของไทย

๕. ประเพณี เป็นเรื่องของความประพฤติของกลุ่มชน ยึดถือเป็นแบบแผนสืบต่อกันมานาน ถ้าใครประพฤติผิด แบบ ถือเป็นการผิดประเพณี เป็นการแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติอีกอย่างหนึ่ง โดยเนื้อหาสาระแล้ว ประเพณี กับวัฒนธรรมเป็นสิ่งทีกลุ่มชนในสังคมร่วมกันสร้างขึ้น แต่ประเพณีเป็นวัฒนธรรมที่มีเงื่อนไขที่ค่อนข้าง ชัดเจน กล่าวคือเป็นสิ่งทีสังคมสร้างขึ้นเป็นมรดก คนรุ่นหลังจะต้องรับไว้ และปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป รวมทั้งมีการเผยแพร่แก่คนในสังคมอื่น ๆ ด้วย

โดยทั่วไปประเพณีสามารถแบ่งตามลักษณะของความเข้มงวดในการที่จะต้องปฏิบัติตาม เป็น ๓ แบบด้วยกัน คือ

๑. จารีตประเพณี หรือ กฎศีลธรรม (Mores) คือ ประเพณีที่สังคมถือว่าถ้าใครฝ่าฝืนงดเว้นไม่กระทำตามถือ ว่าเป็นความผิด จารีตประเพณีเกี่ยวข้องกับศีลธรรมของคนส่วนรวมในสังคมไทย เช่น การแสดงความ กตัญญูต่อผู้มีพระคุณ เป็นต้น

จารีตประเพณี หรือกฎศีลธรรมของแต่ละแห่งย่อมไม่เหมือนกัน เพราะมีค่านิยม (Value) ที่ยึดถือต่าง กัน ดังนั้น ถ้าบุคคลใดนำจารีตประเพณีของตนไปเปรียบเทียบกับของคนอื่นว่าดีหรือเลวกว่าตนก็เป็น การ เปรียบเทียบที่ไม่ถูกต้อง เพราะสภาพหรือสิ่งแวดล้อม ตลอดจนความเชื่อต่าง ๆ ย่อมต่างกันไป เช่น เรา เคารพผู้ที่อาวุโสกว่า แต่ชาวอเมริกันรักความเท่าเทียมกัน

๒. ขนบประเพณี (Institution) บางครั้งเรียกว่าระเบียบประเพณี หมายถึงประเพณีที่สังคม กำหนด ระเบียบ แบบแผนไว้อย่างชัดเจนว่าจะประพฤติปฏิบัติเป็นขั้นตอนอย่างไร เช่น ประเพณีแต่งงาน ต้องเริ่มตั้งแต่การ หมั้น การแต่ง ซึ่งแต่ละขั้นตอนจะมีพิธีมากมายสำหรับคู่บ่าวสาวต้องปฏิบัติตาม หรือ พิธีศพ ซึ่งจะต้องเริ่ม ตั้งแต่มีการรดน้ำศพ แต่งตัวศพ สวดศพ เผาศพ เป็นลำดับ

๓. ธรรมเนียมประเพณี (Convention) หมายถึง ประเพณีที่ปฏิบัติกันอยู่ในชีวิตประจำวัน หาก มี การฝ่าฝืนก็ ไม่ถือเป็นเรื่องผิด นอกจากจะเห็นว่าเป็นผู้เสียมารยาทเท่านั้น ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือนขนบประเพณี (การทองเทียวแห่งประเทศไทย, 2545)

จากนิยามของคำว่า "วัฒนธรรม" และ "ประเพณี" ในข้างต้นจะเห็นได้ว่า "วัฒนธรรม" มีความหมายที่ครอบคลุมถึงขนบธรรมเนียมประเพณี อีกทั้ง "วัฒนธรรม" ยังมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับทุกส่วนของชีวิตมนุษย์นับแต่เกิดจนตาย ทุกสังคมจะขาดวัฒนธรรมไม่ได้ และวัฒนธรรมก็จะดำรงอยู่ไม่ได้ถ้าปราศจากสังคม กล่าวคือ ถ้าสังคมใดขาดวัฒนธรรม สังคมนั้นก็จะมีลักษณะเป็นสังคมของสัตว์มิใช่สังคมมนุษย์ เพราะสิ่งที่บ่งชี้ว่าสังคมมนุษย์ต่างกับสังคมสัตว์ก็คือวัฒนธรรม ในทางตรงกันข้ามวัฒนธรรมจะดำรงอยู่ไม่ได้ถ้าปราศจากสังคม เพราะมนุษย์ที่อยู่ในสังคมนั้นเป็นผู้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมา ด้วยเหตุนี้มนุษย์กับวัฒนธรรมและสังคมจึงเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันมาโดยตลอด

วัฒนธรรมไทยที่มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาโดยได้รับการถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของความเชื่อ พิธีกรรม ศิลปกรรม ศิลปกรรม กฎหมาย วรรณกรรม ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ความสามารถและอุปนิสัยของคนในสังคมไทย เป็นต้น เพราะวัฒนธรรมไทยนับเป็นเครื่องหล่อหลอมสมาชิกของสังคมให้เกิดความผูกพันสามัคคี และอบรมขัดเกลาให้แต่ละคนในสังคมมีทัศนคติ ความเชื่อ และค่านิยมที่สอดคล้องกับบุคคลอื่น ๆ ในสังคมไทย

ในฐานะที่เราเป็นคนไทยจึงต้องช่วยกันสืบสานวัฒนธรรมไทยให้ดำรงอยู่ต่อไป ซึ่งหน้าที่พลเมืองตามวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี มีดังต่อไปนี้

๑. ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย เพราะการศึกษาจะทำให้เรามีความเข้าใจในความหมาย ลักษณะ และความสำคัญของวัฒนธรรม อันจะส่งผลให้ตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมไทยที่ควรค่าแก่การรักษา
๒. เผยแพร่ความรู้ และถ่ายทอดความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยให้คนในสังคมไทย และถ่ายทอดให้ชาวต่างชาติทราบ
๓. จัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมเพื่อให้คนในสังคมไทยเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทย เช่น สร้างกระแสนิยมการสวมใส่ผ้าไทย เชิญชวนให้ประชาชนประดับธงชาติไทยในสถานที่อันเหมาะสม เป็นต้น
๔. จัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมภายในประเทศ และระหว่างประเทศ เพื่อใช้วัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างกลุ่มคน และเพื่อเป็นการสร้างความร่วมมือทางด้านวัฒนธรรม
๕. สร้างทัศนคติ ค่านิยมเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยให้แก่คนรอบข้าง โดยให้คนเหล่านั้นร่วมกันรักษาและสืบสานวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยให้สืบทอดต่อไปยังคนรุ่นหลัง